

Коалиција Сексуални
и здравствени права
на маргинализираните
заедници

Транс Ин Форма

Информативен
прирачник
за остварување
на правата на
транс*луѓето
во Македонија

COPIES
SHOWN

1. Вовед

07

2. Поимник

09

3. Документи за лична
идентификација

13

4. Здравствени права

23

5. Контакт-информации
и мрежи

33



Вовед

Транс* луѓето во Република Македонија се меѓу најмаргинализираните социјални групи. Оваа заедница во своето секојдневие се соочува со предизвици од најразличен вид. Тие главно можат да се поделат на предизвици поврзани со неусогласена лична документација, предизвици поврзани со добивањето на здравствени услуги и предизвици што произлегуваат од неприфаќањето од блиските и средината воопшто.

Дополнително, недостатокот од јасна законска рамка за регулирање/промена на податоците во матичната евиденција, пристапот до здравствени услуги, како и недостигот од јасна законска рамка за заштита од дискриминација и насилство врз основа на родовиот идентитет, го отежнува остварувањето на основните човекови права.

Целта на овој прирачник е да даде колку што е можно посеопфатен преглед на прашањата што ги засегаат овие луѓе, а неговата намена е да ја зајакне транс заедницата со неопходните знаења што овие луѓе можат понатаму да ги користат зависно од своите потреби.



ПОИМНИК

Овој дел е посветен на клучните термини поврзани со транс заедницата. Би сакале да истакнеме дека оваа листа и понатаму останува отворена за додавање на нови термини, од причина што јазикот претставува жива материја што постојано еволуира според потребите на луѓето, без разлика дали станува збор за род и сексуалност, економија, технологија итн.

- **Пол** (биолошки пол) е поделба на луѓето на машки и женски. Ова се прави при раѓањето, врз основа на половиот орган на детето. Меѓутоа, понекогаш децата се раѓаат со гениталии што не се ниту типично машки, ниту типично женски. Тука станува збор за *интерсексуални (интерсекс) луѓе*.
- **Род** (родов идентитет) е внатрешното чувство на идентификација на личноста. Тоа е начинот на кој таа личност се гледа себеси, групата во која смета дека припаѓа, без разлика на своите полови карактеристики. Кај некои луѓе родовиот идентитет се совпаѓа со полот назначен при раѓањето, на пример, лице кое се идентификува како жена и има назначен женски пол при раѓањето. Тука зборуваме за *цисродови луѓе*. Кај други, пак, родовиот идентитет не се совпаѓа со полот назначен при раѓањето, па зборуваме за *трансродови луѓе*. Трансродовите луѓе преку својот говор, облека, однесување и слично го изразуваат својот идентитет. Постојат и *родово квир, родово флуидни, небинарни, безродови и други* идентитети, тоа се луѓе кои се идентификуваат надвор од машко-женскиот систем воспоставен во општеството, имаат свој сопствен и уникатен род или, пак, не се идентификуваат со ниту една од досега познатите опции.

- **Род на обрќање** е родот што транс луѓето го користат за да посочат на себе. Во нашиот јазик постојат форми на зборовите во машки, женски и среден род [на пример: тој бил информиран, таа била информирана, тоа (лице) било информирано], но не постојат неутрални форми прифатени од јазичната норма. Во англискиот јазик постои прифатена неутрална форма „they“, која ја користат луѓе кои сметаат дека ниту машките, ниту женските форми не се соодветни за нив и за нивниот идентитет. Кај нас сè уште нема збор соодветен на оваа форма.
- **Транссексуални луѓе** е термин што потекнува од медицинската заедница и се однесува на оние транс луѓе кои прават или планираат да прават медицински промени на своето тело со цел да го усогласат со својот родов идентитет – зборуваме за земање хормони или за хируршки интервенции. Овој термин често се користи и за луѓето кои завршиле со правењето на медицински промени и го оставиле тој процес зад себе.
- **Транс маж** е лице на кое при раѓањето му бил припишан женски пол, меѓутоа се идентификува како маж. Некои од транс мажите преферираат за нив едноставно да се користи терминот мажи, без дополнителни објаснувања.
- **Транс жена** е лице на кое при раѓањето му бил припишан машки пол, меѓутоа се идентификува како жена. Некои од транс жените преферираат за нив едноставно да се користи терминот жени, без дополнителни објаснувања.
- **Родово изразување** е начинот на кој лицето го покажува својот родов идентитет. Тука зборуваме за облека, однесување, говор, гестови и слично. Ова е карактеристика на сите луѓе на земјата и е во поголема или помала мера во согласност со нивниот родов идентитет.
- **Сексуална ориентација** е физичка, романтична и емоционална привлечност на едно лице кон друго лице. Сексуалната ориентација и родовиот идентитет се две различни нешта. Транс луѓето, исто како и цис луѓето, можат да бидат хетеросексуални, хомосексуални, бисексуални, пансексуални, асексуални итн.
- **Каминг аут (coming out)** е процес во кој личноста со нехетеросексуална ориентација и/или трансродов идентитет им соопштува на луѓето околу него каква е неговата ориентација и/или

неговиот идентитет. Овој процес содржи различни чекори и фази и има различно времетраење кај секој поединец.

- **ЛГБТИ** е кратенка што ја означува заедницата на лезбијки, геј-мажи, бисексуалци, трансродови и интерсексуални луѓе.
- **Депатологизација** на транс идентитетите значи дека да се биде транс веќе нема да се гледа како ментално нарушување. Со најновиот развој на Меѓународната класификација на болести, во блиска иднина ваквите идентитети веќе нема да се наоѓаат на листата на психијатриски нарушувања. Како подобрување, се очекува посебно поглавје со цел оние транс луѓе кои имаат потреба од физички промени, да можат да ги добијат потребните здравствени услуги.
- **Транзиција** е процес на преминување на транс лицето од улогата што му е назначена, во улогата што е во согласност со неговиот род. Ова обично почнува со каминг аут, а понатаму може да вклучува различни опции зависно од потребите: промена на родот на обраќање, облеката, говорот, промена на документите, медицински промени и слично. Ова во целост зависи од личните потреби на поединецот и е различно за секого.
- **Признавање на родот** претставува процес на правно признавање на родовиот идентитет на поединецот во личните документи. Ова подразбира промена на личното име (и презиме), промена на ознаката за пол и промена на единствениот матичен број. (Англиски: *Legal gender recognition.*)
- **Потврдување на родот** е термин што се користи наместо застарениот израз „промена на полот“. Со овој термин се истакнува дека се потврдува родот на поединецот со медицинска интервенција. (Англиски: *Gender confirmation.*)
- **Себеодредување** се однесува на начинот на кој транс лицето се гледа себеси, личното чувство што го има за себе. Доколку законот со кој се регулира промената на документите се заснова на себеодредување, значи дека промената во документите се прави врз основа на ова лично чувство и не се наметнуваат дополнителни услови (на пример, медицински интервенции).
- **Трансфобија** претставува страв, гадење, омраза и дискриминација на транс луѓето. Голем број од транс луѓето се жртви на



Документи за лична идентификација

3.1 Зошто е ова важно?

Во Македонија, личната документација значи пристап до најосновни добра и услуги. Основните документи, како што е личната карта, пасошот, изводот од матичната книга на родените, здравствената легитимација и слично, ги содржат името и презимето, ознаката за пол, матичниот број (ЕМБГ), а дел од нив и фотографија од лицето чишто се документите.

Ова се документи што сите ги имаме од раѓање и ги одразуваат податоците што сме ги добиле од раѓањето – името и ознаката за пол, врз чијашто основа се одредува матичниот број. Кај транс луѓето овие податоци во помала или поголема мера не одговараат на нивниот родов идентитет. Некои транс луѓе одлучуваат да ги променат, а некои не. Ова зависи од индивидуалните потреби на лицето. Кај некои луѓе доволна ќе биде само промената на името. Меѓутоа, искуствата на транс луѓето во Македонија јасно покажуваат дека неусогласеноста меѓу името и ознаката за пол/матичниот број или името и изгледот на личноста многу лесно може да се претвори во повреда на нивните права, затоа што јасно го покажува нивниот статус на транс лице и кај службеното лице кое ги има на увид документите создава сомнеж, а во дел од случаите остава простор за дискриминација.

Коалицијата „Маргини“ има направено истражувања и анализи во кои личните искуства на транс луѓето говорат за тоа дека во секоја институција можат да најдат на проблем, затоа што неусогласеноста на нивните документи со изгледот создава конфузност и кај вработените, што може лесно да доведе до негативен исход, иако на лицето има право да ги бара конкретните услуги.

Анализата на позитивни практики за правно признавање на родот¹ (2017) го разгледува процесот на донесување закони за правно признавање на родот, како и сегашните закони на оваа тема, во три држави-лидери во оваа област: Данска, Ирска и Малта. Анализата покажува како овие држави стигнале до закони што овозможуваат брзи, транспарентни и пристапни постапки за промена на податоците во документацијата. Промената се врши врз основа на тоа како личноста се гледа себеси, т.е. врз основа на самоопределување, без дополнителни услови и барања за медицински интервенции. Тоа е единствениот начин да се осигури дека се почитува правото на идентитет на овие луѓе. Доколку се бара да бидат извршени медицински промени, тогаш се напаѓа телесниот интегритет на лицето. Изборот дали ќе се вршат медицински промени е личен и не смее да биде услов во административна постапка за промена на документите. Уште помалку поради фактот што тоа би значело барање за вршење на медицински промени што не се покриени од страна на државниот здравствен систем во Македонија. Поради тоа, јасно е дека административната постапка мора да биде одвоена од медицинскиот процес и да не зависи од него.

1 Анализа на позитивни практики за правно признавање на родот. Издавач: Коалиција Маргини, 2017. Автори: Наташа Бошкова, Игор Раиден.

3.2 Законодавство

Во моментот на пишување на овој прирачник (февруари 2018), во Македонија не постои посебен закон што ја регулира промената на ознаката за полот и матичниот број. Законот за матична евиденција содржи членови што говорат за исправка на податоците, но ниту еден закон не наведува под кои услови можат ознаката за пол и матичниот број да се променат, ниту, пак, кој е надлежниот орган пред кој би се водела постапката. Управата за водење на матичните книги како надлежен орган, во повеќе случаи одбила баратели со сосема различни објаснувања. Во овој момент постојат три случаи, во различни градови, во кои е одобрена промената, но постојат други случаи во кои околностите се различни и тие се заглавени во административните лавиринти со години. Ова создава високо ниво на несигурност кај транс луѓето и ги става во неповолна позиција во која тие се во ризик од дискриминација во многу случаи и поради тој ризик не можат да добијат основни услуги, да добијат здравствена заштита, да аплицираат за работа, да најмат стан, да патуваат надвор од државата, да отворат сметка во банка, да подигнат поштенска пратка и ред други услуги, поради страв од осуда и дискриминација. Во моментот, во Македонија нема заштита од дискриминација конкретно врз основа на родов идентитет.

Целиот процес на промена на податоците се состои од неколку постапки:

1. Промена на името и презимето (надлежно е Министерството за внатрешни работи);
2. Промена на ознаката за пол (М/Ж) (надлежно е Министерството за правда);
3. Промена на матичниот број (надлежно е Министерството за внатрешни работи);
4. Вадење на нова документација (извод, лична карта, пасош, здравствена легитимација итн.).

Четвртиот чекор може да се изврши дури и доколку е променето само името и презимето. Тоа е возможно, но ќе покажува нескладност меѓу името и другите податоци (на пример, женско име, со ознака М).

3.3 Промена на податоците

Промената на името и презимето е првиот чекор што го прават транс луѓето кои имаат потреба од промена на личните документи. За промената на името и презимето е надлежно Министерството за внатрешни работи, кое има посебен сектор за управни работи што е надлежен за ова прашање. Се работи за административен дел, во којшто не е вклучена полицијата. **Законот за личното име** ја регулира постапката, што важи за сите граѓани, но практиката покажува дека во различни градови постапката има различни варијанти. Во некои градови постапката во голем дел оди по службена должност (при што се уплатува дополнителна сума од 300 денари), додека во други, граѓаните мораат самите да ги прибираат потребните документи. Меѓутоа, списокот на документи секако е ист.

Граѓанинот треба да го обезбеди следново:

- Важечка лична карта.
- Извод од матичната книга на родените.
- Нотарски заверена изјава дека лицето ги има регулирано имотно-правните односи и односи родители-деца. Оваа изјава се дава во Центарот за социјална работа во присуство на сведок.
- Судско уверение дека против граѓанинот не се води кривична судска постапка и дека не е лишен од родителското право.
- Уплатена административна такса.

Сите овие документи се поднесуваат во Центарот за социјална работа, од каде што се добива уверение што се поднесува во Министерството за внатрешни работи. Разликата е во тоа дали документите се собираат по службена должност или, пак, тоа го прави граѓанинот.

Важно е да се истакне дека промената на презимето не се прави автоматски согласно родот на новото име, туку граѓанинот мора и тоа да го наведе во барањето, а тоа треба да стои и во целта на потврдата за

неосудуваност². Овој документ е гореспоменатото судско уверение што се добива од основниот суд во местото каде што живее лицето (доколку лицето треба самото да го обезбеди уверението).

Откако ќе заврши постапката за промена на името, следува друга постапка, во која се менува ознаката за пол. Транс лицето поднесува барање за промена на ознаката за полот во матичните книги, за што е надлежна Управата за водење на матичните книги (во понатамошниот текст: Управата) при Министерството за правда. Законот за водење на матичните книги нема јасни одредби кои услови треба да бидат исполнети за да може да се одобри промена на ознаката за пол. Во практика, Управата, еднаш прифаќа да ја промени ознаката, во друг случај одбива поради тоа што не е обезбедена медицинска документација со која се потврдува дека е направена хируршка интервенција за потврдување на родот, додека во трет случај и кога постои таква документација, не го прифаќа барањето за промена на ознаката за пол.

Треба да знаеме дека Управниот суд на Република Македонија во септември 2017 година веќе има усвоено две тужби во кои на транс жени им се овозможува промена на ознаката за пол и промена на матичниот број.

Третиот дел од постапката би била промената на матичниот број, што се прави по одобрувањето на промената на ознаката за пол. Министерството за внатрешни работи е надлежно во оваа постапка, во која се издава нов матичен број согласно решението за новата ознака (претходно добиено од Министерството за правда). Потоа се преминува кон усогласување на преостанатата документација.

2 Пример за ваков случај е доколку лицето чиешто законско име во моментот е Петре Петровски, го промени името во Петра, новото име ќе гласи Петра Петровски, доколку лицето во барањето не наведе дека сака и презимето да го промени во Петровска.

3.4 Преостаната документација

По добивање на решенијата наведени погоре, лицето најпрвин треба да извади нов извод од матичната книга на родените. По вадењето на овој документ може да се добие нова лична карта, пасош, здравствена легитимација, да се изменат податоците во банка и слично, при што се приложува и добиеното решение на увид, меѓутоа оригиналот секогаш останува кај граѓанинот.

Во однос на вадење нови документи од образовни институции, во моментов е возможно во целост да се променат податоците во документацијата од средно образование во државните училишта. Се поднесува барање за промена на името во свидетелствата и дипломата, поткрепено со решението за промена на името што претходно е добиено од Министерството за внатрешни работи. Решението за промена на името е доволно за да може да се побара промена на името во свидетелствата и дипломата. Во текот на постапката постојните документи се прогласуваат за неважечки и се издаваат нови, со новото име на барателот.

За високо образование, зависи од правилникот на образовната институција. Според практиката во еден, нам познат случај, на државниот универзитет „Свети Кирил и Методиј“, на студентот му било истакнато дека нема да може да добие нова диплома со новото име подолна. Од тие причини, студентот одлучил да го промени името пред да дипломира, а потоа без проблем му биле издадени уверение и диплома со новото име. Ова е важно прашање, затоа што, доколку не е можно да се промени универзитетската диплома, транс лицето ќе мора постојано да аплицира за работа, приложувајќи диплома со претходното име, што може да доведе до дискриминација и губење на шансите за добивање на работното место.

3.5 Водич за новинари

Водичот за новинари на Transgender Europe³ е прирачник за медиумски работници, што дава корисни совети за тоа како да се известува за транс луѓето, како да се почитува нивниот идентитет во текстовите и прилозите и како да се посочува на нив (род на обраќање) и сето ова да биде направено на коректен начин и со почит. Транс луѓето треба да бидат информирани за овој водич и неговите принципи и да ги применуваат доколку во иднина имаат контакт со медиум во однос на својата животна приказна. Овој водич е достапен на македонски јазик⁴.

Медиумските прилози често се фокусираат на хируршките интервенции на транс луѓето, заборавајќи дека станува збор за поединци кои имаат свое потекло, семејство, образование и професија, можеби и работно место, хобија и омилени активности и слично, како и сите други граѓани. Ова ги објективизира транс луѓето и затоа е важно да се имаат предвид принципите од Водичот, за известувањето да биде коректно и со почит кон транс луѓето.

Транс луѓето можат да ги следат насоките од водичот и да им посочат на новинарите доколку не ги почитуваат. Овие 12 „златни правила“ се скратена верзија на Водичот, лесни се за следење и транс луѓето лесно можат да препознаат доколку новинарот не се придржува кон нив.

1. Почитувајте ги желбите на поединецот во однос на неговото портретирање и прашајте го во кој род да му се обраќате. Користете го тој род во целиот текст.
2. Никогаш не откривајте го или не употребувајте го името дадено на транс лицето при раѓањето, освен ако имате согласност од самото транс лице. Не е важно дали транс лицето го има променето името во документите или не; употребата на одбраното име значи почит кон приватноста на транс лицето и кон него како индивидуа.

3 Во оригинал: TGEU Journalist Guide, Mina Tolu, Transgender Europe, 2015. Линк до оригиналот на англиски јазик: <https://tinyurl.com/tgeujogu>.

4 Водич за новинари, превод на македонски јазик, И. Раиден 2018. Во оригинал: TGEU Journalist Guide. Достапен во електронска форма.

3. Некои зборови или изрази никогаш не треба да се користат кога пишувате за транс луѓе; тие се сметаат за навредливи или погрдни. Примери за такви зборови се: заробен/а во погрешно тело, роден/а како момче/девојче, постоперативен/а, транца, промена на пол⁵, се преправа, се претвора и други.
4. Сензационалистичките наслови што содржат изрази како „промена на пол“, „роден како машко“, „станала маж“ треба да се избегнуваат.
5. Не поставувајте прашања за процесот на медицинска транзиција.
6. Не користете јазик што е застарен или дехуманизирачки.
7. Не фокусирајте се само на транс идентитетот на поединецот, туку дознајте што го води напред во животот, што го тера да сака, да се бори и да плаче.
8. Не користете го наративот на „каминг аут“, што ги става приказните во рамката на „Бев маж, сега сум жена“.
9. При избирањето слики што би ги вклучиле во приказната, избегнувајте:
 - Фотографии од транс лицето „пред и потоа“;
 - Клише-фотографии што се фокусираат на тоа како транс жена се шминка или транс маж се бричи;
 - Фотографии од познати транс луѓе, или филмски лик, освен ако статијата се однесува на нив.

5 Види „Потврдување на родот“ во поимникот од овој прирачник.

Земете предвид:

- Фотографии од активисти на марш за правата на транс луѓето;
 - Знамето на транс заедницата;
 - Портрет на самото транс лице за кое пишувате.
- 10.** Кога пишувате за здравјето на транс луѓето, не треба да се ограничувате само на пишување за хируршките интервенции, затоа што има многу прашања што ги засегаат транс луѓето во обидот да добијат здравствени услуги.
- 11.** Една едноставна насока е дека често е непотребно да се покажуваат слики од транс лицето „пред и потоа“. Клише-фотографии што даваат површни прикази на транс луѓето треба исто така да се избегнуваат. Такви слики се, на пример, фотографии на кои транс жени се дотеруваат, се шминкаат, крупни кадри од високи потпетици и лицето кое се гледа во огледало.
- 12.** Кога барате податоци со кои ќе се поткрепи приказната, има многу места од кои можете да почнете. Организациите за транс луѓе, за ЛГБТКИ-луѓе, за човекови права, како и организациите како што е Советот на Европа и Агенцијата за фундаментални права на ЕУ имаат објавено истражувања за транс луѓето. Исто така, не заборавајте да стапите во контакт со локалните организации.



Здравствени права

4.1 Зошто е ова важно?

Здравствената заштита е нешто од коешто сите граѓани имаат потреба. Транс луѓето како група немаат потреба само од здравствени услуги поврзани со процесот на медицинска транзиција туку и од општи здравствени услуги. Анализата на здравствените потреби на транс луѓето и достапноста на здравствените услуги во Република Македонија⁶, изработена од Коалицијата „Маргини“, дава преглед на случаи во кои транс луѓето биле спречени во тоа да добијат пристап до здравствени услуги, што инаку им се достапни на сите граѓани – на пример разговор со психијатар, хормонски тестови, пристап до сопствената медицинска документација, пристап до информации во врска со услугите и слично.

Мора да се има предвид дека фокусот на овој дел од текстот не се однесува само на медицинската транзиција – се однесува и на општиот пристап до здравствени услуги. Исто така, мора да се има на ум дека немаат потреба сите трансродови луѓе од правење на физички промени кај себе – тоа зависи од индивидуалните потреби. Постои рамка за здравствена заштита на транс луѓето, во форма на стандарди, наречени стандарди WPATH. За нив има посебно поглавје подолу. Овие стандарди се препорачуваат на глобално ниво, затоа што нудат низа услуги што им се потребни на транс луѓето. Тие се особено важни насоки за државите во кои медицинската транзиција не е законски регулирана, каква што е и Македонија.

⁶ Анализа на здравствените потреби на транс луѓето и достапноста на здравствените услуги во Република Македонија. Издавач: Коалиција Маргини, 2016. Автори: Наташа Бошкова, Игор Раиден.

4.2 Законодавство

Законот за заштита на правата на пациентите не содржи заштита од дискриминација врз основа на родов идентитет, но листата завршува со „кој и да е друг статус“. Сепак, искуствата на транс луѓето изнесени во *Анализата на здравствените потреби на транс луѓето и достапноста на здравствените услуги во Република Македонија* покажува дека транс луѓето често се соочуваат со несоодветен третман во здравствените установи. Приватните установи не се исклучок од ова. Потребно е воведување на оваа основа на листата на основи во законите, за транс луѓето да добијат заштита од дискриминација, а со тоа и еднаквост како и сите други граѓани кои бараат здравствени услуги.

Согласно Законот за заштита на правата на пациентите, транс луѓето, исто како и сите други граѓани, имаат право на почитување на нивниот физички и психички интегритет, нивната личност, личната самоопределба и достоинството, приватноста, имаат право на хуман однос без дискриминација, избор на здравствен работник, еднаква можност за заштита на нивните права, право на грижа, лекување и рехабилитација во согласност со поединечните потреби, право на лична сигурност за време на престојот во здравствената установа, право на информираност за постапката и за имињата на здравствените работници кои ја даваат грижата. Здравствените работници немаат право да се мешаат во приватниот и семејниот живот на граѓанинот.

Законот исто така на сите граѓани им го гарантира правото да бидат сместени одвоено од пациенти со различен пол, но граѓанинот може писмено да даде потврда доколку сака тоа да не биде така. Ова е одредба што е особено важна за транс луѓето и мора внимателно да се испита со цел да не дојде до непотребно изложување на стрес на транс луѓето, а истовремено и да се избегне нивна изолација.

Законот го гарантира правото на граѓаните да користат предмети за лична употреба додека се во здравствената установа. Ова исто така е важно за транс луѓето, затоа што тие користат предмети (стегачи, протези итн.) што се специфични за оваа група. Треба да им се овозможи правото на користење на тие предмети затоа што се за лична употреба.

4.3 Достапни услуги во Македонија

Во моментов, услугите што би биле дел од процесот на медицинско потврдување на родот не се покриени од здравственото осигурување. Не можат да се препишуваат хормонски препарати на товар на Фондот за здравство. Хируршките интервенции на гениталиите се целосно недостапни и поради тоа треба да бидат овозможени во странство, за оние луѓе кои имаат потреба од тоа. Едно од решенијата на овој проблем е да се овозможи специјализација на групата лекари специјалисти кои се заинтересирани за работа со транс луѓе. Овие услуги би можеле да се извршат на државните клиники доколку се обезбедат соодветните услови.

Исто така, за жал преовладува ставот дека овие интервенции се само естетски и се прават поради желба, а не поради потреба. Меѓутоа, ако ги консултираме стандардите WPATH, за кои има дел подолу, ќе ја увидиме медицинската неопходност на овие процедури – се разбира, за оние транс луѓе кои имаат потреба од нив.

За да се овозможи покривање на услугите од страна на Фондот за здравствено осигурување, треба да се организираат и да се изменат релевантните одредби, затоа што шифрата под која се води транссексуалноста, за жал, сè уште спаѓа во областа на психијатријата и поради тоа, релевантните услуги во моментов се оневозможени. Дијагностичката шифра (F64.0) веќе постои во Шифрарникот на дијагнози што се користи во Македонија, а сепак, до ден-денес, не постои познат случај на покривање на средствата за третман во странство.

Според познатите информации, во 2018 година се очекува да биде објавено 11-тото издание на Меѓународната класификација на болести. Транссексуалноста веќе нема да ја има постојната шифра F64.0, туку ќе се наоѓа во ново, посебно поглавје. Ова се прави за да се намали стигмата кон транс луѓето, затоа што веќе нема да бидат етикетирани како луѓе со ментално нарушување. Меѓутоа, постоењето на ова ново поглавје сепак значи дека транс луѓето ќе имаат пристап до здравствените улоги поврзани со транзицијата што им се потребни.

Овие промени се паралелни со процесот познат како „депатологизација“, што значи дека да се биде транс веќе нема да се гледа како ментално нарушување.⁷ Ова е светски тренд предводен од повеќе држави и сè повеќе се распространува.

4.4 Стандарди WPATH

Стандардите WPATH, или Стандардите за здравствена заштита на транссексуални, трансродови и родово неконформирачки луѓе⁸, напишани од страна на Светското здружение на професионалци за здравствената заштита на трансродовите луѓе (WPATH⁹), претходно познати како стандарди Бенџамин, се најшироко употребуваните стандарди што ги користат медицинските професионалци кои работат со транссексуални, трансродови или родово варијантни луѓе. Овие стандарди периодично се разгледуваат, ревидираат и ажурираат. Најновата верзија е објавена во септември 2011 година.¹⁰

Основата на стандардите е дека, иако сме свесни дека не може секоја држава да обезбеди највисоко ниво на здравствена заштита за транс луѓето во моментот, сепак во секоја држава, без разлика на околностите, постои начин да се обезбедат барем основните услуги. Тоа е начинот на пишување на стандардите и поради тоа тие се применливи на светско ниво.

Стандардите даваат јасна слика за разликата меѓу родовата неконформираниост и родовата дисфорија, третманот за деца, адолесценти и возрасни, менталното здравје, хормонската терапија, репродуктивното здравје, гласовната терапија, доживотната превентивна и примарна грижа, а има и делови што говорат за применливоста на стандардите кај луѓе кои живеат во институции.

7 Види „депатологизација“ во поимникот од овој прирачник.

8 Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender, and Gender Nonconforming People.

9 World Professional Association for Transgender Health.

10 Сегашното издание е седмо издание, што потекнува од оригиналниот документ од 1979 година. Другите верзии биле објавени во 1980, 1981, 1990, 1998 и 2001 година.

Здружението WPATH ги промовира највисоките стандарди за здравствена заштита на транс луѓе преку овие стандарди и ги базира на најдобрите научни сознанија и експертски консензус. Вкупната цел на стандардите е да дадат клинички насоки за здравствените работници, со цел тие да им помогнат на трансродовите и родово неконформираниите луѓе да најдат начин да стигнат до лична удобност во своето тело, со цел да се постигне високо ниво на здравје, психолошка добросостојба и лична среќа.

Поддршката од здравствените работници може да содржи примарна грижа, гинеколошка и уролошка грижа, репродуктивни опции, гласовна и комуникациска терапија, услуги од областа на менталното здравје (процена, советување, психотерапија), како и хормонска терапија и хируршки интервенции. Иако стандардите, пред сè, се наменети за здравствените работници, нив можат да ги користат и поединци, нивните семејства и институциите, за да дознаат како можат да помогнат да се постигне оптимално здравје за членовите на оваа разновидна популација.

Транс луѓето веројатно би сакале да поразговараат со здравствените работници кај кои добиваат здравствени услуги. Тие би можеле да им ги посочат стандардите и подоцна да разговараат за тоа како лекарот ги разбира стандардите. Важно е да се наведе дека има многу лекари кои не слушнале за овие стандарди, па треба да се види како е најдобро да се пристапи кон лекари кои не ја разбираат темата или можеби немаат интерес за неа. Исто така, треба да се посвети внимание и на тоа матичниот лекар на транс лицето да ја разбира темата и да се запознае со стандардите.

По еволуцијата, заклучно со шестото издание, во седмата верзија на стандардите имаме неколку новитети (во однос на претходниците), па би направиле краток преглед што ќе даде јасна општа слика за практиките во процесот на медицинска транзиција.

- Психотерапијата веќе не е услов за добивање хормони и правење на хируршки интервенции, иако се препорачува. Сега е потребна само процена, но тоа може да го направи лицето кое ги препишува хормоните (на пример, ендокринологот).
- Истакнато е дека обидите да се промени родот на поединецот преку „поправна“ терапија се неефективни и неетички. Всушност,

таквите обиди би го присилите транс лицето да го потисне својот родов идентитет и би ставиле голем притисок врз него, што може да има многу штетни последици.

- Исто така, јасно е наведено дека транзициските услуги, како што се хормонската терапија и хируршките интервенции, за многу поединци се медицински неопходни и треба да се покријат од здравственото осигурување.
- Речиси е елиминиран „тестот во реален живот“ како предуслов за медицинска транзиција кај возрасните.
- Постојат различни стандарди и за хируршките интервенции. На пример, еден транс маж кој сака хистеректомија веќе не мора да помине една година во улогата на маж за да добие пристап до интервенцијата – и обратно, транс жените не мораат да живеат една година во улога на жена пред да добијат пристап до операција за отстранување на тестисите. Сепак, стандардите препорачуваат да се живее една година во новата улога пред да се извршат интервенции на гениталиите.
- Уште една голема промена е што стандардите сега опфаќаат поширок спектар идентитети – не се ограничуваат на строгите машко-женски поделби. Нема само еден начин да се биде транс и тоа не значи дека треба во целост да се преслика идејата за „промена на полот“¹¹. Овие стандарди овозможуваат лице кое има небинарен идентитет да може да си ги отстрани градите без да биде подложено на хормонска терапија.

Оригиналната англиска верзија (седмо издание) може да се најде на интернет.¹² Македонскиот превод на стандардите е во изработка.

11 Види „Потврдување на родот“ во поимникот од овој прирачник.

12 <https://tinyurl.com/wpathstandards>.

4.1 Корисни информации за ХИВ

— Што е ХИВ и која е разликата меѓу ХИВ и СИДА?

ХИВ е вирус што предизвикува имунолошки недостаток кај човекот, односно тоа е вирус што го напаѓа човечкиот одбранбен (имунолошки) систем.

СИДА означува „синдром на стекнат недостаток на имунитет“, што е предизвикан од ХИВ. Тоа е состојба на намалена способност на организмот да се брани од разни микроорганизми кои предизвикуваат различни заболувања, обично познати како опортунистички инфекции. ХИВ е вирус, додека СИДА е заболување како последица на вирусот што не се јавува секогаш и кај сите луѓе. Вакви заболувања се јавуваат и кај луѓе кои не се носители на вирусот, но најчесто предизвикуваат дополнителни проблеми кај луѓето со ХИВ поради веќе намалениот имунитет.

— Како се пренесува ХИВ?

ХИВ се пренесува преку незаштитен (анален, вагинален и орален) секс. Сепак, од сите видови секс најголем ризик за пренос на ХИВ или други крвно преносливи инфекции носи аналниот незаштитен секс. Понатаму, ХИВ се пренесува преку користење на нестерилен прибор при инјектирање дрога и од ХИВ-позитивна мајка на своето новороденче во периодот на бременоста, при чинот на породување или во периодот на доење на новороденчето.

— Како не се пренесува ХИВ?

ХИВ не се пренесува преку влажен бакнеж, петинг, фингеринг или фистинг. За пренос на ХИВ е потребна поголема концентрација од вирусот, што може да се најде во пет телесни течности: крвта, спермата, претсемената течност, вагиналната течност и мајчиното млеко. Таква концентрација не се наоѓа во пот, солзи, урина и плунка, па така

ХИВ не се пренесува при контакт со овие секрети. Не постои ризик за пренос на ХИВ доколку сексот е безбеден (се користи кондом). Освен од ХИВ, кондомот заштитува и од другите сексуално преносливи инфекции.

— **Причини за висок степен на ризик од ХИВ кај трансродовите луѓе**

Најчесто поради дискриминација, социјална исклученост и недостаток од правна заштита, трансродовите луѓе имаат тешкотии со наоѓање работа. Така, трансродовите жени често се занимаваат со сексуална работа¹³, што го зголемува ризикот од ХИВ. Исто така, трансродовите луѓе имаат намален и ограничен пристап до здравствени услуги, бидејќи во здравствените установи се соочуваат со стигма и дискриминација. Голем број од трансродовите жени не се во можност да инсистираат на употребата на кондом за време на анален секс. Незаштитениот анален секс го зголемува ризикот од пренос на ХИВ.

Трансродовите луѓе кои не се ХИВ-позитивни, а се во ризико од инфекција се охрабруваат да користат кондоми и лубриканти. Исто така, се препорачува редовно ХИВ-тестирање, што може да се направи анонимно и бесплатно во центрите за јавно здравје, на Универзитетската клиника за инфективни болести и фебрилни состојби во Скопје и во стационарните и мобилните центри за доверливо советување и тестирање за ХИВ во повеќе граѓански организации. Светската здравствена организација (СЗО) трансродовите луѓе ги смета за една од клучните популации кон кои треба да се насочат програмите за превенција и третман на ХИВ.

На светско ниво, трансродовите луѓе се 49 пати повеќе изложени на ризик да живеат со ХИВ, а се проценува дека 19% од трансродовите жени живеат со ХИВ. Дополнително, бројот на трансродови сексуални работнички кои живеат со ХИВ е девет пати поголем од која било друга популација на сексуални работнички и работници. За жал, сè уште малку се знае за ризикот од ХИВ кај трансродовите мажи.

13 Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender, and Gender Nonconforming People.

— Заштита и превенција од ХИВ за транс луѓе

За луѓето кои се ХИВ-негативни правилната употреба на кондомите обезбедува ефикасна заштита од ХИВ и од повеќето други сексуално преносливи инфекции. Исто така, користењето на стерилен прибор за една употреба кај луѓето кои инјектираат дрога е начин на заштита од пренос на ХИВ, но и од други инфекции, на пример хепатит Ц.

Кај луѓето со ХИВ, антиретровирусната терапија (АРТ) за ХИВ претставува мерка на превенција. Благодарение на антиретровирусната терапија, луѓето со ХИВ можат да постигнат т.н. недетектабилно ниво на вирусот или немерливо количество од вирусот во крвта. Тоа практично значи дека луѓето со ХИВ кои се на антиретровирусна терапија и имаат немерливо количество на ХИВ, не можат да го пренесат ХИВ на други луѓе, дури и кога сексуалниот однос е незаштитен.

За клучните популации како трансродовите луѓе другите мерки за превенција од ХИВ се постекспозициската профилакса (ПЕП) и преекспозициската профилакса (ПрЕП), што сè уште не се достапни во Македонија. Всушност, ПЕП и ПрЕП претставуваат дел од лековите за третман на ХИВ, што се користат како заштита (профилакса) од ХИВ.

Во случај на несакано изложување на вирусот, може да се земе постекспозициска профилакса (ПЕП) што претставува земање дел од антиретровирусните лекови во форма на таблети најдоцна 72 часа по изложување на ризикот. Земањето на ПЕП трае во период од 28 дена и има висока ефективност во спречување на инфицирање со ХИВ.

Предекспозициската профилакса (ПрЕП) е начин на заштита од ХИВ за луѓето кои немаат ХИВ, но се под голем ризик. Имено, ПрЕП исто така претставува дел од лековите за третман на ХИВ, кои со редовно земање на една таблета можат да спречат ХИВ-инфекција.

— Третман за ХИВ и поддршка за луѓето кои живеат со ХИВ

Терапијата за ХИВ се нарекува антиретровирусна терапија (АРТ) и најчесто претставува комбинација од неколку таблети или само една таблета на ден. АРТ го спречува размножувањето на вирусот и го намалува неговото количество во крвта до немерливи вредности. На тој начин, имунолошкиот систем на човекот има можност да се обнови и да ја врши својата заштитна улога во човековиот организам. Последните научни истражувања во светот говорат дека немерливите вредности за ХИВ, односно т.н. недетектабилното ниво на вирус во крвта значи дека ХИВ не може да се пренесе на друго лице по сексуален пат или преку контакт со инфицирана крв.

Трансродовите луѓе кои се дијагностицирани со ХИВ е важно веднаш да почнат со третман со антиретровирусна терапија (АРТ) за ХИВ и да добијат поддршка. Во Македонија, третманот на ХИВ е достапен на Универзитетската клиника за инфективни болести и фебрилни состојби во Скопје и бесплатен за сите.

Досегашните податоци на светско ниво говорат дека не постои интерференција помеѓу хормонската терапија и терапијата за ХИВ, ниту помеѓу ПЕП/ПрЕП и хормонската терапија.

Здружението за поддршка на луѓето кои живеат со ХИВ – ЗАЕДНО ПОСИЛНИ Скопје нуди врсничка поддршка за сите луѓе со ХИВ, вклучително и трансродовите луѓе. Истовремено, во состав на ЗАЕДНО ПОСИЛНИ функционира Checkpoint центар за бесплатно доброволно и доверливо советување и тестирање за ХИВ. Во центарот се спроведува брз ХИВ-тест, а резултатите се добиваат веднаш. Тимот кој го раководи центарот е составен од обучени советувачи и медицински луѓе и работата во Checkpoint центарот се базира на основните принципи на доверливост и анонимност на клиентите, кој веднаш може да ги поврзе клиентите со врсничка поддршка и други луѓе со ХИВ. Checkpoint центарот во ЗАЕДНО ПОСИЛНИ работи секоја среда и сабота од 17 до 20 часот.

Телефонскиот број од канцеларијата на ЗАЕДНО ПОСИЛНИ е 02 / 3129-200. Освен во ЗАЕДНО ПОСИЛНИ, постојат голем број организации што нудат бесплатно доброволно и доверливо советување и тестирање за ХИВ на сличен принцип.

Контакт информации и мрежи

Коалицијата Маргини и ТрансФорма, како неформална група, имаат контакти со матични лекари, психолози, психијатри, гинеколози и хирурзи кои се отворени и заинтересирани да работат со транс луѓе во рамките на својата специјалност. На оваа група, согласно можностите, ѝ се овозможувани обуки и средби од различен вид, со цел зајакнување на мрежата и подигање на свесноста.

По потреба, транс луѓето можат да добијат контакт или да бидат упатени кај конкретен лекар со цел да ја добијат здравствената услуга без пречки и дискриминација. Транс заедницата е поттикнувата да пристапи и да побара поддршка.

Коалицијата Маргини исто така овозможува психолошка поддршка и правна помош за оние луѓе кои имаат потреба од тоа, а транс луѓето се дел од целните групи на коалицијата. Доколку ви е потребна поддршка, тоа можете да го направите на следните адреси:

Е-пошта од ТрансФорма — transformamk@gmail.com

Е-пошта од Коалиција Маргини — koalicijaspmz@gmail.com

Тел. број од Коалиција Маргини — 02/3214-269

Графичко уредување:
Игор Делов и Ема Наумоска
www.igordelov.co
2018

Оваа публикација е изготвена и објавена во рамки на регионалната програма „Право за здравје“ која ја спроведува Евроазијската коалиција за машко здравје (ЕКОМ), со поддршка на Глобалниот фонд за борба против ХИВ/СИДА, туберкулоза и маларија.

Ставовите претставени во оваа публикација се ставови на ТрансФорма и Коалиција Маргини и не ги одразуваат секогаш мислењата и ставовите на Глобалниот фонд за борба против ХИВ/СИДА, туберкулоза и маларија, ниту пак има одобрување или авторизација на содржините од оваа публикација од страна на Глобалниот фонд за борба против ХИВ/СИДА, туберкулоза и маларија.

Бесплатен примерок

www.ecom.ngo/en/

www.theglobalfund.org/en/



TransFormA

